

डॉ. रातंजनकरांनी रचलेले कांहीं अभंग

पाप-पुण्याचें गांठोडें, सोडा देवा तुम्ही कोडें ।
नच येतों जरी जन्मा, कोण विचारितें कर्मा ।
तूचि ऋणको धनको तूचि, आम्ही सर्व निमित्ताचीं ।
एक झालासी अनेक, स्वयें केला अधिवेक ।
कारे मांडीला पसारा, औघा स्वेच्छेचा डोलारा ।
चोरावरीं झाली चोरी, भक्ति केली सरासरी ।
आणिक बोलें नेदीं आतां, शब्दब्रह्म वांया जाती ।
आम्हीं वोळखिली खूण, उरलें नाहीं धनऋण ।
लीन होतां येकीं येक, पाहों अद्वैत कौतुक ॥ १ ॥

अहो प्रस्तराचे भाळीं, केली सिंदूराची टिळी ।
भक्त नाचे प्रेमभावें, केला शिरकाव देवें ।
प्रस्तराचा देव झाला, विठ्ठलनामें ऊभा ठेला ।
निर्गुण निराकारीं आलें, गुणरूप प्रगटलें ।
भक्तप्रेमाचिये बळें, परब्रह्म देही जालें ।
भक्त नोहे नोहे देव, औघी भक्तांचीच माव ।
जागविल्या अंतर्गंभी, भक्ति येकीं पांडुरंगीं ॥ २ ॥

देव नास्तिका दिसेना । शब्दवादा सोडवेना ।
अंतरींचा झोंपी गेला । व्यर्थ वेदान्त चाळिला ।
नेति नेति बोंबा मारी । जन्म गेला वाऱ्यावेरी ।
मुंगी नेमि-परिघावरी । साखरेचा दाणा केन्द्रीं ।
फेरे अगणित जरी । दाणा राहे दुरांतरीं ।
बुद्धिवादीं जो ना कळे । भक्तिबळें देव मिळे ।
येक म्हणे अगा देवा । वेदान्तीयां ठाव घावा ॥ ३ ॥

श्रद्धेचिये पोटीं, ब्रह्मज्ञानज्योती, मीमांसा वेदान्तीं, शून्य लाभ ।
चित्तचापल्यासी, नियंत्रण व्हावें, श्रद्धा-भक्तिभावें, साक्षात्कार ।
अंतरीं विश्वास, श्रद्धेचिये बळें, विश्व जिकियेलें, श्रद्धावन्तीं ।
पूर्वोत्तरपक्षीं गुंतला वेदान्तीं, भक्त न्याहाळीती, ब्रह्मज्योती ।
विट्ठलचरणीं, औघें सुखदुःख, अपोनी निर्भोक, व्हावें चितीं ।
ज्ञान, नाम, नाथ, तुका, रामा, दामा, चरित्रां महिमा, श्रद्धेचाचि ।
येकाचिये ठायीं, हाचि भरंवसा, आम्हां हरिदासां, श्रद्धावळ ॥ ४ ॥

चन्द्रभागेतीरी, ऊभा वीटेवरी, विठ्ठल श्रीहरी, भक्तांसाठी ।
भक्तांसाठी जालें, सगुण साकार, निर्गुण निराकार, परब्रह्म ।
परब्रह्म हें तों, गोकुळीं नांदलें, समरस जालें, गौळणींसी ।
गौळणींसी लाघे, बीज साक्षात्कार, वेदान्त विचार नेति नेति ।
नेति नेति मंत्रां, वांया गोला जन्म, आगळेंचि वर्म नाममंत्रां ।
नाममंत्रें होई, जीवाचें साफल्य, विठ्ठल विठ्ठल बोल बापा ।
बोल बापा वाचें, सदासर्वकाळ, विठ्ठल विठ्ठल, भक्तिभावे ।
भक्तिभावे नामोच्चार कलियुगी, आणिक नलगे धर्मकर्म ।
धर्मकर्म येका, तेव्हांचि सफळ, जरी भक्तिबळ नामोच्चारिं ॥ ५ ॥

व्यापोनियां विश्वा, उरला दशांगुळें, गौळियां आकळे, गोकुळींच्या ।
भलें भोळेंपण, नलगे बुद्धिवाद, वितंडविवाद, कण्ठशोष ।
पूजिल्या ग्रस्तरीं, देवायेणें लागे, आणिक नलगे, अस्तित्वास्ति ।
मातेचिये स्तनीं वाहे दुग्धधारा, तान्हुल्या अधरा लागलीया ।
तान्हुल्याचे हाकि, धावे माय वेगें, तेवीं भक्तांलागीं जगजेठी ।
येकाचिये डोळां दिसे भक्तिबळें, सुंदर सांवळें, रूप येक ॥ ६ ॥

कारे मज म्हणा, अगम्य अगोचर, सकळ संसार, मम व्याप्त ।
उघडा कपाटें, अन्तरींचीं आतां, मज वोळखीतां, नलगे क्षण ।
वृथा अहंकारें, मायमोहें फंसा, आमीषें तो जैसा, मीन जळीं ।
धर्मकर्म येकें अर्पावें विठ्ठलीं, व्यर्थ मायाजाळीं गुंतों नये ॥ ७ ॥

कोटें जाई पळपुटा, आम्हीं आडविल्या वाटा ।
यासी नोहे रीघ आतां, केली कोंडी दोहों हातां ।
कर्मकांडी, यागी, त्यागी, ज्ञानी, योगीहि बैरागी ।
भक्त, भावुक, रसिक, धरिली पाटी येकेंयेक ।
न चले लपंडाव, आम्हां गंवसला देव ।
हार स्वीकारीं विठ्ठला, ना तो खेळ नोहे भला ।
येक नाचे मोदभरें, म्हणे विठ्ठल श्रीहरी ॥ ८ ॥

FTO

आचार्य एस.एन.रातंजनकर यांच्या ८ अभागांचा श्री.दिवाकर घैसास यांनी दिलेला तत्त्वज्ञानार्थ

१) तत्त्वज्ञानार्थ :-

हे देवा, माणसाच्या या जन्माला मी आलो त्यापूर्वीच्या कितीतरी जन्मांत मी जी सत्कर्म केली व जी पुण्ये संपादन केली आणि जी दुष्कर्म केली व त्यांचा परिणाम म्हणून जी पापे घडली त्या सर्वांच्या संचित कर्मांच्या पुण्यपापांची राशि जन्मतः माझ्या बरोबर आली आहे ते एक गाठोडे माझ्याबरोबर आले आहे. त्याचा तपशील, त्याचा उलगडा मला करता येत नाही. ते कोडे तुम्हीच सोडवा. मी जर जन्माला आलो नसतो तर हे पापपुण्य व त्यांचा भोग यांचा विचारच करण्याची वेळ आली नसती. खरे तर तुझ्याचकडून ही सर्व कर्म झाली. आम्ही अकर्ते आहोत, तूच कर्ता आहेस. पापपुण्याचा भोग तूच भोगतोस. आमचा देह केवळ निमित्तमात्र आहे - जेथे पापपुण्य भोगायचे, ते हे क्षेत्र आहे. हे देवा, तू बाह्य रूपाने एकमेव अद्वितीय होतास, तू अविवेकाने सृष्टीत जीव म्हणून अनेक रूपे धारण केलीस. तू हा पसारा कां वाढविलास? तुझी इच्छा म्हणून हा जगरूपी डोलारा, हा विराट् संसार व्यक्त रूपास आला. अरे देवा! चोराच्या घरी चोरी झाली असा सारा प्रकार आहे. आम्ही मिथ्या गोष्टी "चांगल्या" "उपयोगी" म्हणून ज्या जमविल्या त्या नाश पावणाऱ्या ठरल्या. या सृष्टीतली प्रत्येक वस्तू तुझी आहे ती आमची आहे असे आम्ही ठरविले ती चोरीच आम्ही केली पण ती सर्व नष्ट झाली ही चोराच्या घरी चोरीच झाली! मग आम्ही धसका घेतला व तुझी भक्ती करू लागलो पण ती भक्ती तीव्र नव्हती. वरवरची होती. मला आता जास्त बोलायची वेळ आणू नकोस. शब्द हे मुळात ब्रह्मच! पण मी माझी वाचा जास्त वापरली तर फुकटच जाणार! आम्ही असे ओळखले आहे की पुण्य रूपी धन व पाप रूपी कर्ज हे आमच्या बाबतीत काहीच उरलेले नाही. आम्ही एक तू एक - असे आपण एकमेकात मिसळलो! आता कौतुकाची गोष्ट अशी की आता एकमेव ब्रह्मच आहे! मी वेगळा नाही.

पाप-पुण्याचे गाठोडे, सोडा देवा तुम्ही कोडे ।
नच येतो जरी जन्मा, कोण विचारितें कर्मा ।
तूचि ऋणको धनको तूचि, आम्ही सर्व निमित्ताची ।
एक झालासी अनेक, स्वयें केला अधिवेक ।
कारे मांडीला पसारा, औघा स्वेच्छेचा डोलारा ।
चोराघरी झाली चोरी, भक्ति केली सरासरी ।
आणिक बोलें नेदीं आतां, शब्दब्रह्म वांया जाती ।
आम्ही वळखिली खूण, उरलें नाही धनऋण ।
कीन होतां येकीं येक, पाहों अद्वैत कौतुक ॥ १ ॥

२) तत्त्वज्ञानार्थ :-

अहो लोकहो! आपण हे पहा! दगडाला सिंदूर माखला व भक्त त्याला देव मानून त्यापुढे भजन करतात, प्रेमभावना उचंबळून नाचतात - त्यावेळी देव त्यांच्या शरीरांत संचरून नाचतो किंवा अदृश्यपणे त्यांच्याबरोबर नाचतो. दगडाचे रूपांतर देवपणात झाले आणि विडुल म्हणून नावारूपास आले. निर्गुण निराकार जे तत्त्व आहे ते सदगुण व सत्त्वरजस्तम या तिन्ही गुणांसह प्रकटले. भक्तांच्या प्रेमभावनेने व उत्कट श्रद्धेने, परब्रह्मरूप असूनही ते देह धारण करून (विडुलाच्या रूपाने) प्रकट झाले. भक्त व देव हे दोन नाहीत! भक्तांनीच जणू देवाची निर्मिती भक्तिसुखासाठी केली व देवाचे प्रेमसुखाचा आनंद घेण्यासाठी भक्तरूप धारण केले. त्या भक्तांनी भक्तीने आपल्या अंतःकरणात पांडुरंग जिवंत व जागृत केला.

अहो प्रस्तराचे भाळीं, केली सिंदूराची टिळी ।
भक्त नाचे प्रेमभावें, केला शिरकाव देवें ।
प्रस्तराचा देव झाला, विडुलनामें ऊभा ठेला ।
निर्गुण निराकारीं आलें, गुणरूप प्रगटलें ।
भक्तप्रेमाचिये बळें, परब्रह्म देही जालें ।
भक्त नोहे नोहे देव, औघी भक्तांचीच माव ।
जागविल्या अंतरंगीं, भक्ति येकीं पांडुरंगीं ॥ २ ॥

३) तत्त्वज्ञानार्थ :-

नास्तिकाला देव प्रचीतीस येत नाही. तो सतत शाब्दिक वाद करतो. तो ते टाकून देत नाही. त्याच्या अंतरंगात जो जीवात्मा रूपाने देव जागृत असतो तो झोपी गेलेला असतो व तो नास्तिक वेदांच्या अर्थाबद्दल व्यर्थ चर्चा करीत असतो - पण त्याला अनुभव येत नाही. "नेति नेति!" अशा शब्दात उपनिषदातील सिद्धांताचा मोठमोठ्याने उच्चार करतो. त्याचा जन्म व्यर्थ जातो. मुंगी एका चाकाच्या परिघावर फिरत असते पण साखरेचा दाणा जर चाकाच्या मध्यबिंदूवर असला आणि ती तशीच फिरत राहिली तर तो दाणा तिला मिळत नाही. तसेच उथळ मनाचे लोक स्वतःला भक्त समजत असले तरी आत्मानुभूतीचा केंद्रस्थानीचा दाणा त्यांना बाह्य देखावा करून काही मिळत नाही. अगणित जन्ममरणांचे फेरे त्यांनी घातले तरी त्यांना देव मिळत नाही. तर्क व वादविवाद यांनी तो देव कळत नाही. भक्तिमार्गाने तो मिळतो. अहो देवा! उपनिषदांच्या आत्मज्ञानाचा लाभ त्या अभ्यासू साधकांना मिळो ही माझी प्रार्थना आहे.

देव नास्तिका दिसेना । शब्दवादा सोडवेना ।
अंतरीचा झोपी गेला । व्यर्थ वेदान्त चाळिला ।
नेति नेति बोवा मारी । जन्म गेला वाऱ्यावेरी ।
मुंगी नेमि-परिघावरी । साखरेचा दाणा केन्द्रीं ।
फेरे अगणित जरी । दाणा राहे दूरंतरीं ।
बुद्धिवादी जो ना कळे । भक्तिबळें देव मिळे ।
येक रूपे अगा देवा । वेदान्तीयां ठाव द्यावा ॥ ३ ॥

४) तत्त्वज्ञानार्थ :-

श्रद्धेमुळे ब्रह्मज्ञानरूपी दीप प्रज्वलित होतो. मीमांसा व वेदवाद यांमुळे काही मिळत नाही. आपल्या चपळ मनावर नियंत्रण ठेवावे. श्रद्धा व भक्तिभाव यामुळे देवाचा साक्षात्कार होतो. श्रद्धा व विश्वास यांच्या बळावर श्रद्धावंतांनी जगताचे रहस्य समजून घेतले. वेदांताचा अभिमानी वादात पूर्वपक्ष व उत्तरपक्ष यांच्या विचाराच्या चक्रात अडकतो पण भक्तांना ब्रह्मरूप प्रकाशाचे दर्शन होते. आपण आपले अवघे सुख व दुःख विठ्ठलचरणी अर्पण करावे व चिंतातील भय काढून टाकून शांत व्हावे. ज्ञानेश्वर, नामदेव, एकनाथ, तुकाराम, रामदास, दामाजी यांच्या जीवनचरित्रात श्रद्धेचा महिमाच आपल्याला दिसून येतो. एकमेव देवावरच आमचा विश्वास आहे. आम्हा हरीच्या दासांना श्रद्धा हेच बळ आहे!

श्रद्धेचिये पोटी, ब्रह्मज्ञानज्योती, मीमांसा वेदान्ती, शून्य लाभ !
चित्त्रापल्यासी, नियंत्रण व्हावे, श्रद्धा-भक्तिभावें, साक्षात्कार ।
अंतरी विश्वास, श्रद्धेचिये वळें, विश्व जिकियेलें, श्रद्धावन्ती ।
पूर्वोत्तरपक्षां गुंतला वेदान्ती, भक्त न्याहाळीती, ब्रह्मज्योती ।
विठ्ठलचरणी, और्ध्वे सुखदुःख, अर्पणीनि निर्धोक, व्हावें चिर्ती ।
ज्ञान, नाम, नाथ, तुका, रामा, दामा, चरित्रां महिमा, श्रद्धेचाचि ।
येकाचिये ठायीं, हाचि भरंवसा, आम्हां हरिदासां, श्रद्धाबळ ॥ ४

५) तत्त्वज्ञानार्थ :-

श्रीहरी विठ्ठलरूपाने पंढरपूर येथे चंद्रभागा नदीच्या तीरावर मंदिरात भक्तांसाठी उभा आहे. निर्गुण निराकार परब्रह्मच तेथे भक्तांसाठी सगुण साकार झाले आहे. तेच परब्रह्म कृष्ण म्हणून नांदले व गौळणीशी एकात्म झाले. गौळणीचा ॐ बीजमंत्ररूप ब्रह्माचा साक्षात्कार झाला पण नेति "न-इति" म्हणजे "कळत नाही" अशी वर्णने वेदांतात केली गेली. "नेति नेति" घोळतांना जन्म वाया गेला. नाम मंत्राचा महिमा काही आगळाच आहे. बाबा रे! विठ्ठलाचे नाम घेत रहा, त्याने जन्माचे साफल्य होईल. भक्तिभावाने वाचने नित्य विठ्ठल नाम घेत जा! कलियुगात भक्तिभावाने नामोच्चार करणे हेच साधन! अन्य काही धर्मसाधन आवश्यक नाही. नाम घेताना हृदयात खरी भक्ती हवी! तेव्हाच नामस्मरणाचे फळ मिळते.

चन्द्रभागेतीरीं, उभा वीटेवरी, विठ्ठल श्रीहरी, भक्तांसाठी ।
भक्तांसाठीं जालें, सगुण साकार, निर्गुण निराकार, परब्रह्म ।
परब्रह्म हें तों, गोकुळीं नांदलें, समरस जालें, गौळणींसी ।
गौळणींसी लाघे, बीज साक्षात्कार, वेदान्त विचार नेति नेति ।
नेति नेति मंत्रां, वांया गेला जन्म, आगळेंचि वर्म नाममंत्रां ।
नाममंत्रें होई, जीवाचें साफल्य, विठ्ठल विठ्ठल बोल बापा ।
बोल बापा वाचें, सदासर्वकाळ, विठ्ठल विठ्ठल, भक्तिभावे ।
भक्तिभावे नामोच्चार कलियुगीं, आणिक नलगे धर्मकर्म ।
धर्मकर्म येका, तेव्हांचि सफल, जरी भक्तिबळ नामोच्चारीं ॥ ५ ॥

६) तत्त्वज्ञानार्थ :-

जो विश्व व्यापून थोडासा जास्त उरला आहे त्याचे आकलन साध्या भोळ्या गवळ्यांना, गोकुळात झाले. त्यांचा भोळेपणाच चांगला. बुद्धिवाद, वितंडवाद, कंठशोध यांचा उपयोग नाही. दगडाची पूजा केली तरी देवाला प्रसन्न होऊन भक्तांची भेट घेणे पडते. अस्ति, न अस्ति यांचा संशय करण्याचे काम नाही. मातेच्या स्तनाला तान्हुल्याचे ओठ लागले की तेथे दूध येते. मुलाने हाक मारली की माता धावत येते. तसा ईश्वर भक्तांसाठी धावत येतो. सुंदर सावळे असे कृष्णाचे स्वरूप एकनिष्ठ अशा भक्ताला प्रत्यक्ष दिसते.

व्यापोनियां विश्वा, उरला दशांगुळें, गौळियां आकळे, गोकुळींच्या ।
भळें भोळेंपण, नलगे बुद्धिवाद, वितंडविवाद, कण्ठशोष ।
पूजिल्या प्रस्तरां, देवायेणें लागे, आणिक नलगे, अस्तिनास्ति ।
मातेचिये स्तनीं वाहे दुग्धधारा, तान्हुल्या अघरा लागलीया ।
तान्हुल्याचे हांके, धांवे माय वेगें, तेवीं भक्तांलागीं जगजेठी ।
येकाचिये डोळां दिसे भक्तिबळें, सुंदर सावळें, रूप येक ॥ ६ ॥

७) तत्त्वज्ञानार्थ :-

श्रीकृष्ण म्हणतो, "मी अगम्य आहे. इंद्रियांना समजत नाही" असे कां म्हणतां? मी सर्व सृष्टी व्यापून आहे. आता तुमच्या हृदयाची कपाटे उघडा. मग मला तुम्ही लगेच ओळखू शकाल. खोट्या अहंकाराने व माया (ममता) व मोह यांनी तुम्ही, आमिषाला मासा भुलतो व अडकतो तसे तुम्ही फसाल. आपले सर्व धर्म व कर्म विठ्ठलाला अर्पण करावे. मायेच्या जाळ्यात व्यर्थ गुंतू नका.

कारे मज म्हणा, अगम्य अगोचर, सकळ संसार, मम व्याप्त ।
उघडा कपाटें, अंतरींचीं आतां, मज वोळखीतां, नलगे क्षण ।
वृथा अहंकारें, मायामोहें फंसा, आमीषें तो जैसा, मीन जळीं ।
धर्मकर्म येकें अर्पिणें विठ्ठलीं, व्यर्थ मायाजाळीं गुंतों नये ॥ ७ ॥

८) तत्त्वज्ञानार्थ :-

हा पळपुटा (न गवसणारा) श्रीकृष्ण कुठे जाईल? आम्ही सर्व वाटा अडविल्या आहेत - त्याला आम्ही बाहूंनी घट्ट धरला आहे. त्याला कोणतीही युक्ती केली तरी सुटून जाण्यास वाट नाही. कर्मकांड जाणणारे, यज्ञकर्ते, त्यागी, ज्ञानी, योगी, वैरागी, भक्त, भाविक रसिक - सर्वांनी सर्व वाटा अडविल्या आहेत. हे विठ्ठला, मी हार अर्पण करतो तो घे, नाहीतर खेळ मनापासून खेळत नाहीस असे मी म्हणेन. एक भक्त असा आहे की तो विठ्ठला! श्रीहरी! असे नाम घेत, घोष करीत आनंदाने नाचतो.

कोठें जाई पळपुटा, आम्हीं आडविल्या वाटा ।
यासी नोहे रीघ आतां, केली कोडी दोहों हातां ।
कर्मकांडी, यागी, व्यागी, ज्ञानी, योगीहि बैरागी ।
भक्त, भावुक, रसिक, धरिली पाटी येकेंयेक ।
न चले लपेटाळ, आम्हां गवसला देव ।
हार स्वीकारिं विठ्ठला, ना तो खेळ नोहे मला ।
येक नाचे मोदभरें, म्हणे विठ्ठल श्रीहरी ॥ ८ ॥